

Dítě jako účastník řízení před Ústavním soudem

Kateřina Šimáčková

ÚSTAVNÍ
SOUD

Český Ústavní soud ve své judikatuře požaduje od obecných soudů:

- respekt k zájmu i názoru dítěte,
- zajištění participačních práv dětí
- i jejich kvalitní a adekvátní zastupování v soudním řízení.

„Děti mají práva ne proto, že jsou děti, ale proto, že jsou lidské bytosti.“

- Zpráva o ochraně práv dětí: mezinárodní standardy a vnitrostátní úpravy, přijatá Benátskou komisí v březnu 2014 (Report on the Protection of Children's Rights: International Standards and Domestic Institutions)
- Musíme jim zajistit stejná substantivní i procesní práva jako dospělým a ještě trochu navíc, protože jsou zranitelnější...
- Dospělí jako strážci brány ke spravedlnosti

I. ÚS 2482/13 z 26. 5. 2014 – zjišťování názoru dítěte

- Pokud je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu
- Současně však není možné, aby obecné soudy postoj nezletilého dítěte bez dalšího převzaly a aby své rozhodnutí založily toliko na jeho přání a nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů
- Nezjišťovat nevhodnými otázkami
- Přání dítěte musí být zjišťováno komplexně, tj. zejména formou nepřímých otázek (zejména u mladších dětí), a ideálně v neformálním prostředí (tj. nikoliv v soudní síni, ale například v kanceláři soudce či jinde)

I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014 – opatrovník dítěte v civilním sporu

- Pokud soud ustanovuje dítěti jako straně sporného občanskoprávního řízení opatrovníka, měl by zpravidla s ohledem na nejlepší zájem dítěte ustanovit advokáta
- Zároveň ustanovení opatrovníka nezbavuje soud povinnosti dítě do řízení zapojit, pokud to není v rozporu s jeho nejlepším zájmem
- Soud mu musí umožnit účastnit se jednání a k věci se vyjádřit
- Vznikající obecné právo dětí na slyšení v civilních řízeních, která se jich dotýkají (viz Daly, A. The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights. The International Journal of Human Rights, Volume 15, Issue 3, 2011)

I. ÚS 1041/14 ze 4. 12. 2014 – doručování soudní korespondence

- Komu doručovat ?
- Jak informovat dítě o probíhajícím řízení, je-li doručováno rodiči?
- Kterému rodiči doručovat ?
- A co fikce doručení ?

Děti z dětských domovů jako černí pasažéři v kombinaci s excesivními náklady řízení

- série nálezů ÚS k procesním otázkám
- I. ÚS 1041/14 ze 4. 12. 2014
- Z pohledu ústavních práv nezletilých dětí je tak nutno zajistit, aby v soudním řízení, jehož jsou účastníky, požívaly dostatečné ochrany, která je zpravidla, není-li zde konflikt zájmů, zaručena jejich zastoupením zákonným zástupcem. Zároveň však musí být děti od jisté věkové hranice (zde 16 let) do řízení zapojeny a soudy nemohou komunikovat pouze s jejich zákonným zástupcem nebo opatrovníkem.

Děti z dětských domovů jako černí pasažéři v kombinaci s předraženými právními službami

- I.ÚS 1775/14 z 15. 2. 2017 – substantivně k odpovědnosti

I pokud obecné soudy dospějí k závěru, že nezletilé dítě bylo způsobilé uzavřít smlouvu o přepravě osob, musí se zabývat tím, zda takové dítě zavinilo porušení povinnosti zaplatit stanovené jízdné a zda si mohlo být vědomo důsledků spojených s jeho nezaplacením, tedy povinnosti zaplatit přírážku k jízdnému či hradit náklady řízení o zaplacení této částky. Obecné soudy též musí při svém rozhodování chránit zájem dítěte, aby do dospělosti nevstupovalo se závazky, jež mohou mít rdousící efekt.

Čl. 12 Úmluvy o právech dítěte

Jedno z participačních práv dětí je tedy právo účastnit se soudního řízení, být o něm informován, být součástí toho všeho – typicky v případě sporů souvisejících s rozpadem jeho rodiny.

Jak je procesně a reálně zajištěno, že bude dítě o procesu a jeho výsledcích dostatečně a pravdivě informováno ?

A co Ústavní soud? Jak děti jednají před ním?

- práva a zájmy dítěte jsou běžně zkoumány v rámci stížností podaných jejich rodiči jako stěžovateli, případně podaných rodičem jménem dítěte (nikoli však v případě kolize mezi zájmy dítěte a rodičů)
- nález sp. zn. II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010 (bod 11), dle kterého „stěžovatelem může být jakákoliv fyzická osoba, které svědčí tvrzené ústavně zaručené základní právo nebo svoboda, a to bez ohledu na její způsobilost k právním úkonům či věk.“
- nezletilé dítě samo je aktivně legitimováno k podání návrhu na zahájení řízení před Ústavním soudem, pokud již dosáhlo takové rozumové a citové vyspělosti, že je schopno se samostatně vyjadřovat k předmětu řízení (srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 1629/16 z 2. 8. 2016, bod 10)

Stěžuje si otec nebo dítě ?

Když ve sporu o péči o dítě podává stížnost opravdu malé dítě, zastoupené jedním z rodičů (např. otec, který se bránil sám proti rozhodnutí o svěření dítěte matce a jehož stížnost byla Ústavním soudem odmítnuta, nastolí případ ještě jednou jménem dítěte – např. sp. zn. I. ÚS 412/17 nebo II. ÚS 1888/16)

„tyto skutečnosti, jakož i nízký věk stěžovatele, který mu ještě neumožňuje vyjádřit vlastní vůli a postoj k věci, nasvědčují tomu, že jde o procesní taktiku stěžovatelova otce, který tímto způsobem opakovaně brojí proti rozsudkům týkajícím se úpravy výchovných poměrů stěžovatele. .. nejlepší zájem dítěte zkoumán i na půdorysu ústavní stížnosti podané jedním z rodičů ... je tedy nerozhodné, zda je stěžovatelem samo dítě nebo jeden z rodičů ... nepovažoval za potřebné ustanovit nezletilému stěžovateli opatrovníka, neboť ustanovení opatrovníka by nebylo nijak způsobilé tuto neopodstatněnost zvrátit a jeho povolání pro řízení před Ústavním soudem by tak bylo pouhým formalismem „

Stížnost OSPODu či UMPODu za dítě

Ústavní soud akceptoval ústavní stížnost, která byla za nezletilého stěžovatele podána jeho kolizním opatrovníkem (OSPOD) z řízení před obecnými soudy - např. usnesení sp. zn. I. ÚS 3444/16 ze dne 9. 11. 2016

„opačný přístup by byl nepřípustným omezením práva na přístup k soudu osob, které pro svůj věk nejsou samy schopny podat ústavní stížnost a zároveň z důvodu možného konfliktu zájmů mezi nimi a jejich zákonnými zástupci nelze spoléhat na to, že za ně ústavní stížnost podají zákonní zástupci ... OSPOD je orgán, jehož úkolem je právě ochrana práv a zájmů dětí ... není vadou podání, pokud stěžovatelka, respektive její opatrovník, není v řízení zastoupen advokátem (§ 30 odst. 3 zákona o Ústavním soudu) ... uvedené neznamena, že Ústavní soud by nemohl pro účely řízení o ústavní stížnosti dítěti ustanovit jiného opatrovníka, případně s ohledem na rozumovou a volní vyspělost dítěte zjistit jeho vlastní názor na podání ústavní stížnosti.“

Pokud je nezletilé dítě vedlejším účastníkem řízení před Ústavním soudem (zpravidla spor rodičů o péči, styk či výživné a odkaz na právo na rodinný život či jejich majetková práva), z rozhodovací praxe plyne, že i v situacích, kdy Ústavní soud takovou ústavní stížnost neodmítá, je dítěti někdy ustanovován procesní opatrovník, někdy ne.

Koho Ústavní soud ustanovuje jako opatrovníka dítěti ?

- To záleží zejména na povaze a složitosti sporu (judikatura není jednotná ani „self-explanatory“)
- OSPOD, advokát, veřejný ochránce práv, Liga lidských práv (nález sp. zn. II. ÚS 3765/11), Nadace Naše dítě (nález sp. zn. IV. ÚS 2244/09), UMPOD (nález sp. zn. I.ÚS 2643/13)
- OSPOD někdy též jako vedlejší účastník či státní orgán, vyzvaný k vyjádření

Český Nejvyšší soud a procesní práva dětí (sporné příklady)

- Zástupcem dětí není OSPOD, ale příslušná obec (21 Cdo 1288/2016; 21 Cdo 1295/2016; 21 Cdo 1296/2016; 21 Cdo 1297/2016; 21 Cdo 1677/2016)
- NS aprobuje, že opatrovníkem dětí je vyšší soudní úředník (21 Cdo 2697/2015, 21 Cdo 5869/2016)
- Pokud rodiče podávají za dítě žaloby o náhradu škody vůči státu (podle zákona č. 82/98 Sb.), musí podle NS k tomu mít schválení opatrovnickým soudem (30 Cdo 4696/2014)

ESLP a dítě jako účastník řízení před ním

- akceptuje stížnosti podané dostatečně vyspělými nezletilými jednotlivci
- zásada, aby záruky poskytované Úmluvou byly skutečné a účinné
- děti jsou obvykle odkázány na jiné osoby, aby uplatňovaly jejich nároky a zastupovaly jejich zájmy, a nemusejí mít věk nebo schopnosti potřebné k tomu, aby v jakémkoli reálném smyslu daly souhlas s kroky, které mají být jejich jménem učiněny
- vyvarovat se restriktivního nebo formalistického přístupu

ESLP a dítě jako účastník řízení před ním

- Hlavní cíl: měly by být prozkoumány veškeré závažné otázky týkající se respektování práv dítěte (viz C. a D. proti Spojenému království, č. 34407/02, z 31. 8. 2004, Scozzari a Giunta proti Itálii, č. 39221/98 a 41963/98, rozsudek velkého senátu z 13. 7. 2000, § 138; a P., C. a S. proti Spojenému království, č. 56547/00, z 11. 12. 2001).
- V případech, kdy jménem nezletilého podávají stížnost jeho rodiče/zákonní zástupci, rozlišuje ESLP mezi stížnostmi vyplývajícími ze sporu rodiče a státu (např. o svěření do ústavní výchovy, zbavení rodičovské odpovědnosti) a stížnostmi vyplývajícími ze sporu mezi rodiči (např. o svěření do péče jednomu z rodičů, o stanovení styku).

T. proti ČR, č. 19315/11 ze 17. 7. 2014, body 90, 91

nezletilí se mohou obrátit na Soud, i když – a tím spíše – je zastupuje rodič, který je ve sporu se státními orgány, jejichž rozhodnutí a postup kritizuje z hlediska práv zaručených Úmluvou

V případě sporu ohledně zájmů nezletilého mezi jeho biologickým rodičem a osobou ustanovenou státními orgány jednat jeho jménem jako opatrovník existuje riziko, že se o některých zájmech nezletilého Soud nedozví a nezletilý bude zbaven účinné ochrany práv

Vzhledem k tomu, že stát nemůže před Soudem jednat za účelem ochrany zájmů nezletilé, připadá tato úloha stěžovateli jako otci.

ESLP a stížnosti vyplývající ze sporu mezi rodiči

- Ochranou zájmů dítěte pověřen rodič mající dítě ve své péči
- Štulíř a ostatní proti České republice (č. 24654/12 ze dne 31. 5. 2016), část stížnosti podanou za nezletilou stěžovatelku jejím otcem ESLP shledal *ratione personae* neslučitelnou s Úmluvou
- Nezletilá stěžovatelka byla rozhodnutím soudu svěřena do péče matky, stěžovatel tudíž ve světle výše uvedeného nebyl oprávněn nezletilou před Soudem zastupovat.

Spor se státem X spor mezi rodiči

- rodiči, který byl zbaven rodičovské odpovědnosti, je přiznáno právo zastupovat své nezletilé dítě před ESLP za účelem ochrany jeho zájmů
- podle ESLP spory mezi rodiči o styku či péči nestaví rodiče do pozice proti státu, kde by státní orgány mohly být považovány za subjekty nezpůsobilé účinně chránit všechna práva dítěte, jak je tomu například v případě odebrání dítěte z péče rodičů – rozhodnutí proti ČR na půdorysu práv rodiče
- ochranou zájmů dítěte pověřen rodič mající dítě ve své péči

(citovaný Štulíř, ale též Z. proti Slovinsku, č. 43155/05, ze 30. 11. 2010 nebo Hromádka a Hromádková proti Rusku, č. 22909/10 z 11. 12. 2014)

ESLP a oprávnění jiných příbuzných podat stížnost jménem dětí

rozsudek N.T.S. a další proti Gruzii, č. 71776/12 ze 2. 2. 2016

teta shledána legitimovanou podat stížnost jménem svých synovců (nar. 2002 a 2006) na porušení jejich práva na respektování soukromého a rodinného života

zvláštní ohled na zranitelnost oběti z důvodu jejich věku, pohlaví či postižení v případech, kdy jim tyto faktory znemožnily podat stížnost, s tím, že se zohledňují také vazby mezi osobou podávající stížnost a poškozeným.

„Děti ... chtějí-li uplatnit svá práva a hájit své zájmy, musejí v zásadě spoléhat na ostatní, a nemusí být věkově či rozumově natolik vyspělí, aby reálně zmocnili jinou osobu pro jednání jejich jménem. Proto nelze v této oblasti aplikovat restriktivní či technický přístup (...). Klíčovým východiskem v těchto případech je, aby jakékoliv závažné otázky týkající se respektování práv dětí byly přezkoumány (...).“

N.T.S. a další proti Gruzii, č. 71776/12 ze 2. 2. 2016

- všichni tři chlapci byli v dané věci bezpochyby ve zranitelném postavení ... ztratili matku a měli složitý či dokonce hostilní vztah k otci. Teta, která jejich jménem podala stížnost, se aktivně podílela na výchově chlapců, starala se o ně a po určitou dobu jim poskytovala domov. V okamžiku podání stížnosti k Soudu žili chlapci trvale s rodinou z matčiny strany po více než dva roky.
- nepochybné, že teta měla se svými synovci – přímými oběťmi tvrzeného porušení článku 8 Úmluvy – natolik těsné vazby, že mohla podat stížnost jejich jménem, neboť naplněna i další dvě kritéria z pohledu relevantní judikatury Soudu: za první, riziko, že bez tetiny stížnosti budou chlapci zbaveni účinné ochrany svých práv, a za druhé, že zde není střet zájmů mezi nimi a tetou

Závěr

- Ústavní soud není soudem, který by reálně přímo s dětmi komunikoval, i přes to však musí myslet na to, aby byl soudem vstřícným k dětem.
- Nejen že vede obecné soudy k respektu k participačním právům dětí, ale též sám musí být otevřený ochraně dětských práv – formou hledání nejlepšího zájmu dítěte, ochranou jeho základních práv a svobod, ale i používáním nejprizpůsobenějších procesních cest za tím účelem.
- Je třeba volit různé varianty vždy dle konkrétního případu, aby jakékoliv závažné otázky týkající se respektování práv dětí byly přezkoumány.

Děkuji za pozornost

katerina.simackova@usoud.cz

ÚSTAVNÍ
SOUD

Ústavní soud
Joštova 8, 660 83 Brno 2, tel.: 542162111, www.usoud.cz